

соціальних показників, розвитку інновацій й підвищенню продуктивності. Цифрові платформи спрощують здійснення операцій, формування мереж зв'язків та обмін інформацією.

Отже, цифрова трансформація – це ключовий технологічний тренд у світовій економіці, до якого активно долучаються усі країни. Про це свідчить наявність у країнах державних програм та проєктів, спрямованих на підтримку масштабної імплементації та ефективного використання цифрових технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства, насамперед в економічній. Цей тренд потребує окремої уваги та подальшого дослідження розвитку в таких умовах ринку праці та освіти. Зокрема, з позиції формування фінансового простору значний інтерес становлять особливості трансформації платіжних систем, що невіддільно від процесів цифровізації економіки.

2.3. Особливості трансформації платіжних систем в умовах розбудови фінансового простору України

У системі чинників, що здійснюють суттєвий вплив на формування фінансового простору, особливе місце посідають платіжні системи як один із найважливіших елементів фінансової інфраструктури економіки, що забезпечує безперешкодний доступ до ефективних платіжних послуг для всіх її учасників. Платіжна система – це частина фінансової системи, яка забезпечує перетік грошових коштів від її продуцента до реципієнта (бенефіціара) на попередньо обумовлених умовах чи виконання зобов'язань.

Згідно із Законом України «Про платіжні послуги» під платіжною системою розуміється «система для виконання платіжних операцій із формальними та стандартизованими домовленостями і загальними правилами щодо процесингу, клірингу та/або виконання розрахунків між учасниками платіжної системи»²⁵⁶.

Соціально-економічна значущість платіжної системи впливає з її призначення, яке полягає в організації грошового обігу, здійсненні розрахунків за фінансово-господарськими операціями, розвитку грошово-кредитної сфери та економіки в цілому. Від рівня надійності платіжних систем безпосередньо залежить стабільність фінансової системи та загальний розвиток економіки.

²⁵⁶ Про платіжні послуги : Закон України від 30 червня 2021 року № 1591-IX.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n1249>

Розділ II. Роль та інструментарій впливу глобалізації на соціально-економічний розвиток і формування фінансового простору

Роль платіжних систем у сучасній фінансовій системі надзвичайно важлива. Можливість здійснювати надійні та своєчасні платежі, незалежно від місцезнаходження їх учасників, є чи не першочерговою сервісною необхідністю. Для юридичних і фізичних осіб важливий зручний сервіс для оплати товарів і послуг, міжнародних переказів (кількість яких зростає у зв'язку із запровадженням безвізового режиму для українців); світові фінансові ринки потребують своєчасних переказів грошей від одного економічного агента до іншого, а в цілому прискорення грошового обороту постає як одна з важливих умов економічного зростання.

Для ринкових контракторів операційно важливим є широкий платіжний ландшафт, загальне уявлення про який можна отримати з нижче представленого рисунка 2.1.

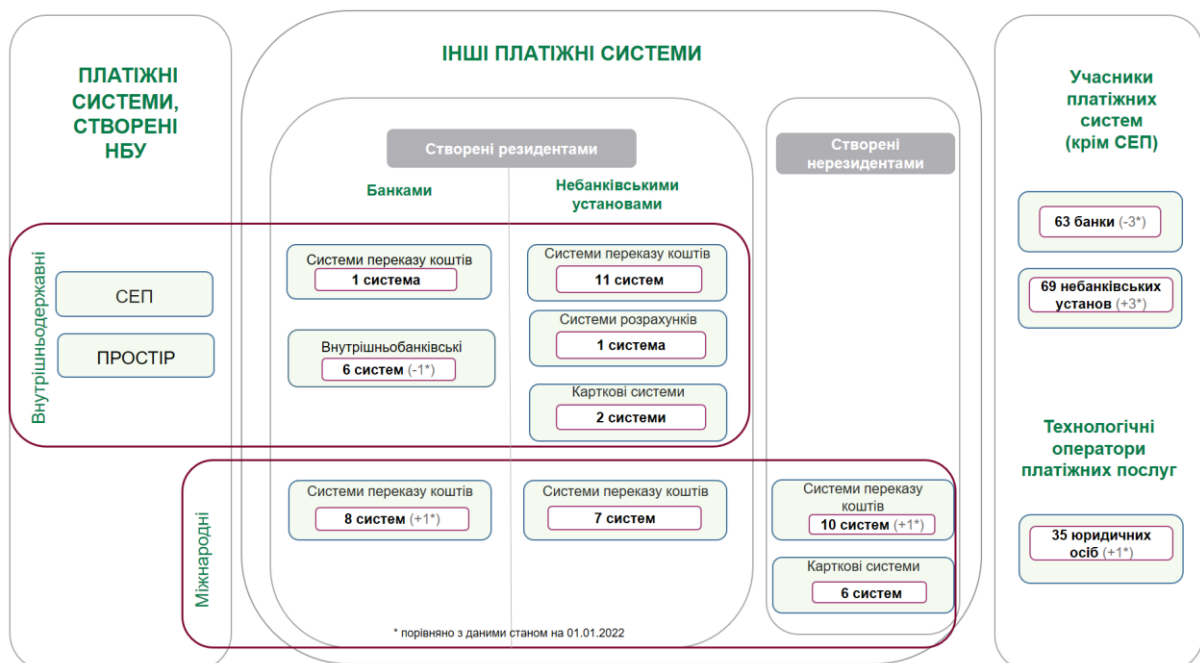

Рисунок 2.1 – Платіжний ландшафт станом на 1 січня 2023 року²⁵⁷

²⁵⁷ Відповідно до Закону про платіжні послуги, якій був введений у дію 1 серпня 2022 року, платіжна система повинна включати три і більше прямих учасників. Отже, внутрішньобанківські системи, які здійснюють діяльність у межах одного банку, не є платіжними системами відповідно до Закону про платіжні послуги. Згідно з прикінцевими положеннями Закону про платіжні послуги оператори платіжних систем зобов'язані у разі наміру продовжити роботу платіжної системи в Україні привести свою діяльність у відповідність до Закону про платіжні послуги до 1 серпня 2023 року. Нормативно-правові акти НБУ, затверджені на виконання Закону про платіжні послуги, не містять понять «система переказу коштів» і «карткова платіжна система». Зазначені поняття використовуються у Звіті для відокремлення платіжних систем, учасники яких здійснюють емісію платіжних карток (карткові платіжні системи).

Станом на 1 січня 2023 року в Україні зареєстровано 54 платіжні системи, з яких:

- дві державні;
- 36 створені резидентами (15 – банками, 21 – небанківськими установами);
- 16 створені нерезидентами.

Крім того, станом на кінець 2022 року в Україні зареєстровано:

- 132 учасники платіжних систем (крім СЕП);
- 35 технологічних операторів платіжних послуг.²⁵⁸

Крім того, на основі моніторингу діяльності платіжних систем 2022 року Національний банк України визначив перелік важливих об'єктів платіжної інфраструктури в Україні.

Щодо системно важливих платіжних систем, то єдиною такою системою (як і в попередні роки) визнано систему електронних платежів (СЕП). Вона обслуговує понад 98 % міжбанківських платежів у країні, забезпечуючи високий рівень безпеки та надійності переказу коштів між банками. Принциповим є також те, що ця система відповідає принципам, які висуваються перед системно важливими платіжними системами розвинених країн. Такі принципи передбачають забезпечення надійної правової бази, правил і процедур, які дають змогу оцінити вплив системи на фінансові ризики учасників, процедури управління кредитним ризиком і ризиком ліквідності, остаточний розрахунок протягом дня, високу рівень безпеки та операційної надійності, використання активів з мінімальним ризиком для розрахунків, зручні та економічно ефективні методи оплати, об'єктивні та публічно оголошені критерії участі, ефективні, підзвітні та прозорі механізми управління.

Учасниками СЕП є Національний банк України, банки України та Державна казначейська служба України. У середньому за день СЕП обробляє 1,5 млн платежів на суму близько 870 млрд грн. Проте потенціал СЕП набагато більший: резервна потужність СЕП дозволяє щоденно опрацьовувати майже в 10 разів більше документів від поточних обсягів.

Важливо, що з першого квітня 2023 року введено в експлуатацію СЕП нового покоління (СЕП-4) на основі міжнародного стандарту ISO20022. Відтепер СЕП працює в режимі 24/7, що забезпечує цілодобове виконання міжбанківських платіжних операцій без призупинення

²⁵⁸ Звіт з оверсайту інфраструктури фінансового ринку 2022, НБУ.

Розділ II. Роль та інструментарій впливу глобалізації на соціально-економічний розвиток і формування фінансового простору

роботи системи та миттєвий перехід з поточного на наступний календарний день.

Крім того, п'ять платіжних систем віднесено до категорії важливих платіжних систем (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Важливі платіжні системи за даними НБУ

№ з/п	Назва платіжної системи	Компанія	Країна
1.	«MasterCard»	MasterCard International Incorporated	США
2.	«Visa»	Visa International Service Association	США
3.	«NovaPay»	ТОВ «НоваПей»	Україна
4.	«Фінансовий світ»	ТОВ «Українська платіжна система»	Україна
5.	«Поштовий переказ»	АТ «Укрпошта»	Україна

Джерело: побудовано за даними НБУ.

Вперше за підсумками діяльності 2022 року визначено важливих учасників платіжних систем. За цих обставин розподіл об'єктів платіжної інфраструктури за категоріями важливості здійснюється Національним банком України, відповідно до міжнародної практики, з метою підвищення їх надійності та ефективності, а також приведення їх діяльності у відповідність до міжнародних стандартів нагляду.

До переліку учасників системно важливих платіжних систем входять:

- АТ КБ «ПриватБанк» (СЕП НБУ, «MasterCard», «Visa»);
- ТОВ ФК «КОНТРАКТ ХАУС» («Фінансовий світ»);
- ТОВ «УНІВЕРСАЛЬНІ ПЛАТІЖНІ РІШЕННЯ» («Фінансовий світ»).

За результатами моніторингу визначено також трьох важливих операторів послуг платіжної інфраструктури на 2022 рік: ПАТ «Український процесинговий центр», ТОВ «ЕЙСІ ДІСІ ПРОЦЕСІНГ» та ТОВ «ТАС ЛІНК».

Отже, платіжна система України відзначається широкою розгалуженістю, відповідною структурою, що сприяє виконанню покладених на неї функцій. Водночас, як свідчить практика, потенціал платіжних систем в Україні як необхідного елемента розвитку ринкової економіки використаний не повною мірою. Платіжна система України потребує оновлення. Це стосується і управлінських, і організаційних аспектів розвитку процесу управління платіжними системами як на

державному, так і на корпоративному рівнях. Серед найбільш актуальних проблем визначають розробку механізмів запобігання аварійним ситуаціям у цій системі, законодавче забезпечення її повноцінного функціонування, захист прав споживачів у платіжній сфері тощо. Значний ряд проблем пов'язано і з подальшою інтеграцією в європейський глобальний платіжний простір.

Очевидно, що вирішення зазначених та інших важливих проблем успішного функціонування платіжної системи є багатоаспектним і вимагає комплексного підходу. Водночас з огляду на формування фінансового простору, на нашу думку, існують підстави зазначену багатоманітність представити крізь призму зовнішнього і внутрішнього середовищ, у складі яких існують та формуються головні чинники, за якими та під впливом яких можливі трансформації платіжних систем та ринку платіжних послуг загалом. Однак прогрес у цих напрямках, безумовно, визначатиметься не тільки правильністю обраних чинників, але й теоретичними основами функціонування платіжних систем як їх базових опор. На це спрямовує, зокрема, й те, що на сьогодні поряд зі значною кількістю трактувань платіжної системи спостерігається відсутність чіткості та однозначності визначення її сутності, що зумовлює відмінності й подальших трансформацій.

Насамперед виділяється широке і вузьке розуміння платіжної системи. У вузькому розумінні платіжна система постає як сукупність інституційних, правових та інфраструктурних елементів, платіжних інструментів, договірних відносин і законодавчих норм, основною метою яких є реалізація інтересів суб'єктів господарського і цивільного обігу шляхом забезпечення організації та реалізації діяльності з надання платіжних послуг.

У широкому розумінні платіжна система – це одна зі складових частин фінансово-кредитної системи держави, яка являє собою впорядковану, законодавчо врегульовану сукупність окремих платіжних систем, організацій, що забезпечують постійний обіг коштів і сприяють реалізації цілей грошово-кредитної політики центрального банку.

Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» платіжна система – це платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу коштів²⁵⁹.

²⁵⁹ Про платіжні системи і переказ грошей в Україні : Закон України від 05.04.01 № 2346-III. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

На думку О. Вовчак, платіжна система – це сукупність платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, систем міжбанківських переказів коштів, сукупність яких забезпечує грошовий обіг разом з інституційними та організаційними правилами і процедурами, що регулюють використання цих інструментів і механізми²⁶⁰.

В Юридичній енциклопедії зосереджено увагу на сукупності платіжних організацій і відповідних відносин, що виникають між ними під час проведення переказу грошей та інших банківських операцій²⁶¹, що свідчить про використання інституційного підходу до розуміння такої сутності.

Колектив авторів однієї з важливих праць України – Економічної енциклопедії за редакцією С. Мочерного надає терміну «платіжна система» три значення:

1) об'єднання управління, розрахункового банку, еквайра, процесингового центру на основі єдиних нормативних, договірних, фінансових та технічних документів, що регулюють відносини учасників системи, а також правил і порядку надання автоматизованих послуг з використанням платіжних карток;

2) платіжна організація, учасники платіжної системи, учасники платіжної системи та відносини, що виникають між ними під час здійснення розрахунків за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток цієї системи;

3) сукупність нормативних, договірних, фінансових та інформаційних засобів і рішень учасників (банків, установ, компаній), які регулюють їхні взаємовідносини щодо порядку використання банківської платіжної картки. Платіжна система повинна об'єднувати не менше двох банків-емітентів. Банківські платіжні картки, які належать до однієї платіжної системи, мають ознаки, що дають змогу ідентифікувати їх належність до платіжної системи²⁶².

Наведене визначення дає підстави для висновку, що автори представляють платіжну систему з позицій інституційного, інфраструктурного та фінансово-розрахункового підходів. Так, інституційний підхід

²⁶⁰ Вовчак. О. Д., Шпаргало Г. Є., Андрейків Т. Я. Платіжні системи : навч. посібн. Київ : Знання, 2008. 341 с.

²⁶¹ Yurydychna entsyklopediya : v 6 t. (2002). / za red. YU. S. Shemshuchenko ta in. Kyiv : Yurydychna entsyklopediya (Legal encyclopedia: in 6 volumes). Vol. 4 : N – P. Pp. 720.

²⁶² Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 2 / за заг. ред. С. В. Мочерного. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.

дає змогу виділити норми (формальні та неформальні) та правила здійснення розрахунків і платежів в економіці. Інфраструктурний підхід – пояснює місце учасників розрахунків у самій платіжній системі, а також визначає їх базовий перелік. Фінансово-розрахунковий підхід визначає основні елементи платіжної системи, а саме: банківську платіжну картку та порядок міжбанківського переказу коштів²⁶³.

Водночас, на нашу думку, незважаючи на широту підходів до розуміння поняття «платіжна система», запропонованих авторами Економічної енциклопедії, акцент на банківській платіжній картці зводить власне сутність поняття, оскільки відкидає можливість розрахунків поза банками та без використання банківських платіжних карток.

Згідно з колективним баченням науковців та практиків, представленого в Банківській енциклопедії²⁶⁴, трактування поняття платіжної системи надано в контексті сукупності організаційно-економічних, технічних і фінансових процедур, що використовуються для проведення фінансових трансакцій із фінансовими інструментами між банками та їхніми клієнтами з використанням комп'ютерних систем. Очевидно, що позитивом такого розуміння є те, що воно актуалізує проблематику розвитку цифровізації національної економіки в контексті інтеграційних процесів.

У Глосарії термінів Комітету з платіжних систем і систем розрахунків Банк міжнародних розрахунків (КПРС) реалізовано підхід до формування певного набору платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, систем міжбанківських переказів коштів, які в комплексі забезпечують обіг коштів²⁶⁵.

Вирішенню проблем ефективного функціонування платіжних систем присвячені праці багатьох відомих зарубіжних учених, які також містять авторські точки зору щодо трактування сутності поняття «платіжні системи», особливостей та етапів розвитку платіжних систем.

Згідно з професійними переконаннями автори Дж. Ендрю Спіндлер, Брюс Д. Саммерс у своїх роботах трактують платіжні системи як серію правил, інститутів і технічних механізмів, розроблених і

²⁶³ Адамик Б. Ткачук В. Платіжні системи: фундаментальні засади та перспективи трансформації. *Економічний аналіз*. 2019. Том 29, № 3.

²⁶⁴ *Entsyklopediya bankivs'koyi spravy Ukrainy*. (2001) / red. kol. : V. S. Stel'makh (holova) ta in. Kyiv : Molod', In Yure. (Encyclopedia of banking of Ukraine). 680 p.

²⁶⁵ A glossary of terms used in payments and settlement systems. (2003). Bank for International Settlements. The Committee on Payment and Settlement Systems. URL : <http://www.bis.org/publ/cpss00b.pdf>

створених з метою переказу коштів, і які є складовою грошової та кредитної системи економіки²⁶⁶. Це співвідноситься з баченням вченого Т. Коккола, у роботі якого подано таке визначення: «Офіційна угода, заснована на приватному контракті або юридично встановлена з декількома учасниками, загальні правила та стандартизовані процедури передачі, клірингу, взаємозаліку та/або погашення грошових зобов'язань, що виникають між його учасниками»²⁶⁷.

Отже, можна зробити висновок, що в наведених визначеннях на основі використання ряду підходів фактично розкриваються різні трактування поняття платіжної системи, що надає можливість розкрити окремі аспекти цього поняття. Крім того, важливим є й те, що існуючі підходи до трактування платіжної системи дозволяють також певною мірою визначити перспективи подальшої трансформації платіжних систем і послуг, зокрема крізь вплив фінансових технологій. Однак сутність платіжної системи як сукупності відносин залишається недостатньо розкритою, що формує певні складнощі на шляху функціонування цих систем.

На нашу думку, визначення платіжної системи як сукупності відносин, що виникають під час здійснення переказів коштів та розрахунків за зобов'язаннями, що виникають у процесі економічної діяльності, найповніше розкриває сутність цього поняття, яка в подальшому реалізується у відповідних функціях. Однак, зважаючи, що постійна динаміка економічної системи викликає відповідну динаміку і платіжного простору, механізм реалізації функцій платіжної системи постійно еволюціонує, трансформуючись під впливом нової соціально-економічної реальності, що жодним чином не змінює власне сутність цієї системи. Це спонукає до з'ясування рівня зрілості платіжної системи, що функціонує в конкретний період часу, з метою визначення правильності як обраних стратегічних орієнтирів, так і готовності їх втілення механізмами реалізації функцій платіжної системи в умовах сформованої реальності. Цим актуалізується проблема відповідних досліджень та розробки практичних рекомендацій, спрямованих на адаптацію функціонування платіжної системи в нових реаліях розвитку.

²⁶⁶ Spindler, J. E., & Summers, B. D. (1994). Central bank and payment system. Payment system: structure, management and control. Washington. 280 p.

²⁶⁷ Kokkola, T. (2010). The payment system: payments, securities and derivatives, and the role of the eurosysteem Frankfurt am Main : European Central Bank. 369 p.

Щодо змін, які сфокусовані у зовнішньому середовищі та обумовлюють суттєвий вплив на розвиток національних платіжних систем, вони, безсумнівно, пов'язані з глобалізаційними та інтеграційними процесами. Процеси динамічного розвитку світової економіки висувають надзвичайно високі вимоги до доступності, безпеки, швидкості, зручності та вартості розрахунків і грошових переказів. Водночас, з іншого боку, процеси динамічного розвитку збагачують платіжну практику значною кількістю необхідного інструментарію та процедур. Отже, перед національною платіжною системою постає вкрай важливе завдання їх ефективної адаптації всіма учасниками цієї системи.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує згадуваний вище Закон України «Про платіжні послуги», який набрав чинності 1 серпня 2022 року. Він спрямований на модернізацію та подальший інноваційний розвиток платіжного ринку, а в загальному підході – це основа інтеграції українського платіжного ринку в європейський. Норми цього закону наближають законодавство України до законодавства ЄС, сприяють посиленню конкуренції, розширюють можливості існуючих учасників платіжного ринку та створюють умови для появи нових. З цією метою Національний банк України, готуючись до впровадження зазначеного закону, оновив переважну більшість власних нормативно-правових актів, необхідних для його реалізації. Зазначимо, що, зважаючи на агресію росії проти України, процес оновлення триває.

Серед ключових змін для учасників платіжного ринку новий закон приніс такі:

- визначено дев'ять категорій постачальників платіжних послуг: банки, платіжні установи, оператори поштового зв'язку, установи електронних грошей, філії іноземних платіжних установ, державні органи (за певних умов);

- впроваджено дев'ять платіжних сервісів, з яких сім фінансових, два – нефінансових (сервіс ініціювання платіжної операції та сервіс надання інформації по рахунках). Нові учасники платіжного ринку можуть вибрати один платіжний сервіс і зосередитися на розробці зручних сервісів саме для нього;

- небанківські постачальники платіжних послуг (платіжні установи, установи електронних грошей, поштові оператори та деякі інші постачальники платіжних послуг) мають можливість відкривати платіжні рахунки, випускати платіжні картки та електронні гроші (до цього такі можливості були доступні лише для банків) за умови отримання певного дозволу;

Розділ II. Роль та інструментарій впливу глобалізації на соціально-економічний розвиток і формування фінансового простору

– від небанківських фінансових установ не вимагається участь у платіжних системах для здійснення переказу. Тепер ці установи можуть самостійно працювати на платіжному ринку, що спрощує їхню діяльність;

– створюються умови для запровадження в Україні концепції відкритого банкінгу. Постачальники платіжних послуг (зокрема, банки) будуть зобов'язані відкрити свої API для інших провайдерів платіжних послуг і надати можливість підключатися до інтерфейсів банківських послуг, обмінюватися з ними даними про кожного учасника ринку, який надає платіжні послуги та має дозвіл регулятора на це;

– норми нового закону та перехід української платіжної інфраструктури на міжнародний стандарт ISO20022, який є основою функціонування європейських платіжних систем, закладають основу для приєднання України до Єдиної зони платежів у євро (SEPA)²⁶⁸. У контексті набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС цей напрям є досить важливим, оскільки сприятиме поглибленню економічної інтеграції між Україною та ЄС.

У межах адаптації національної платіжної системи до світових стандартів особливі перспективи пов'язані з розвитком цифрової економіки, про що буде йтися в подальшому, адже це ключова ознака змін як для зовнішнього, так і для внутрішнього середовища функціонування платіжної системи. У підсумку це урізноманітнює форми і зовнішнього впливу, і внутрішнього втручання на стан функціонування платіжної системи. Можна констатувати, що перехід інформаційного простору у цифрові технології сприяв збільшенню обсягів платіжного ринку, стимулював створення нових платіжних інструментів і систем, а також розширення кола їх учасників.

Через пандемію COVID-19, а також ведення бойових дій на території України, що призвели до розширення масштабів віддаленої роботи та електронної комерції, актуальність розвитку платіжного ринку та безперебійного функціонування платіжних систем значно зросла. Упродовж 2022 року, незважаючи на бойові дії, ракетний терор та обмеження електропостачання, українці продовжували активно використовувати платіжні картки для безготівкових розрахунків. На це вказують результати аналізу статистичних даних щодо операцій з платіжними картками, емітованими українськими банками 2022 року.

²⁶⁸ Про платіжні послуги : Закон України. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T211591>

Так, кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, за травень-грудень 2022 року становила 5 599,2 млн, а їх загальна сума – 5 058,2 млрд. Це на 1,4 % чисельніше та на 40,5 % більше, ніж за аналогічний період довоєнного 2021 року.

В Україні та за кордоном здійснено 5 194,4 млн безготівкових операцій на суму 3 443,9 млрд грн. Це на 4,1 % більше за кількістю та на 56,9 % за сумою порівняно з травнем-груднем 2021 року.

Водночас у травні-грудні 2022 року, порівняно з відповідним періодом 2021 року, кількість операцій зі зняття готівки за платіжними картками зменшилася на 24,1 %, хоча обсяг таких операцій зріс на 15 %. За межами України значно зріс обсяг операцій з платіжними картками, емітованими українськими банками, і становив 7,4 % від кількості та 9,7 % від суми всіх операцій з картками (за аналогічний період 2021 року частка операцій за кордоном становила 3,8 % від кількості та 3,9 % від суми). Це пов'язано з великою кількістю українців, які через війну змушені перебувати за кордоном (за даними ООН, наразі майже 5 мільйонів українців отримали тимчасовий захист за кордоном). Найсуттєвіше за межами України зросли готівкові операції та безготівкові розрахунки в торговельній мережі. Частка операцій з отримання готівки в загальній сумі таких операцій зросла до 11,8 % (за травень-грудень 2021 року цей показник становив 0,7 %). Частка безготівкових розрахунків у торговельній мережі зросла до 19,1 % (6,3 % у травні-грудні 2021 року).

Незважаючи на війну, більшість операцій з платіжними картками в Україні в травні-грудні минулого року були безготівковими. Так, частка безготівкових операцій з використанням платіжних карток за сумою становила 69 % від загального обсягу операцій з платіжними картками в Україні у травні-грудні 2022 року (за аналогічний період 2021 року цей показник становив 60 %). Їх частка за чисельністю становила майже 93 % (за травень-грудень 2021 року – 90 %).

Це свідчить про те, що платіжна інфраструктура України, незважаючи на ракетні обстріли та енергетичний терор, завдяки належно організованій праці учасників фінансового ринку забезпечує надійне обслуговування безготівкових операцій з платіжними картками та високий рівень довіри українців до безготівкових розрахунків навіть в умовах війни.

Розділ II. Роль та інструментарій впливу глобалізації на соціально-економічний розвиток і формування фінансового простору

Аналіз розподілу безготівкових операцій в Україні за їх видами показує, що у травні-грудні 2022 року, як і раніше, найбільше операцій з використанням карток було:

- за кількістю; за розрахунками в торговельній мережі – 52 % (понад 2,5 млрд транзакцій). Їх сума становила близько чверті всіх безготівкових операцій (23,1 %). Порівняно з відповідним періодом 2021 року кількість таких операцій зменшилася на 4,2 %. Сума таких операцій зросла на 20,3 %;

- за сумою; за переказами з картки на картку – 58,3 % (або 1 832,4 млрд грн). Їх кількість становила 15,6 %. Водночас кількість переказів з картки на картку зросла на понад 90 % порівняно з тим самим періодом 2021 року. Тобто під час війни українці активно підтримували один одного та допомагали силам оборони.

Оплата товарів і послуг в Інтернеті в травні-грудні 2022 року становила понад чверть за кількістю (27 %) і близько шостої частини – за сумою (15,6 %) усіх безготівкових операцій із платіжними картками. Це майже 491 млрд грн.

Середня сума однієї операції в Україні у травні-грудні 2022 року становила:

- у торговельній мережі – 290 грн (в аналогічному періоді 2021 року – 231 грн);

- переказ з картки на картку – 2448 грн (1 552 грн);

- для оплати товарів і послуг у мережі «Інтернет» – 379 грн (359 грн).

Варто зазначити, що внаслідок війни зниження ділової активності та тимчасову окупацію окремих територій платіжна інфраструктура була скорочена порівняно з довоєнним часом.

Кількість платіжних терміналів у торговельно-сервісній мережі, порівняно із січнем 2022 року, була меншою на 6,5 % і становила 359,2 тис. грн (з них 348,1 тис. грн (96,9 %) – безконтактні термінали). Впродовж травня-грудня 2022 року спостерігалось поступове зростання кількості таких пристроїв, але рівень довоєнного січня ще не досягнуто.

Водночас кількість точок продажу та надання послуг, які приймають до оплати платіжні картки, зокрема в мережі «Інтернет», у грудні 2022 року вже перевищила довоєнний рівень і становила 316,2 тис. (у січні 2022 року – 314,1 тис.). Через тимчасову окупацію окремих територій зменшилась і кількість працюючих банкоматів – до 15,6 тис. у грудні 2022 року (це на 15 % менше порівняно з довоєнним січнем).

Загальна кількість карток, емітованих банками України, на 1 січня 2023 року становила 109,8 млн. Це на 20 % більше, ніж у довоєнному січні 2022 року.

Кількість платіжних карток, за якими здійснено видаткові операції, у грудні 2022 року становила 46,3 млн (тобто активними були 42,2 % емітованих карток). У грудні 2022 року, порівняно з січнем 2022 року, кількість активних платіжних карток незначно зменшилася – на 4 %. Водночас упродовж 2022 року продовжилась тенденція попередніх років щодо зростання кількості активних безконтактних платіжних карток. Їх кількість у грудні 2022 року, порівняно із січнем, зросла майже на третину (на 29 %) – з 20,3 до 26,1 млн шт. карток. Загалом більше половини (56,5 %) активних платіжних карток є безконтактними.

Токенізовані платіжні картки також зберігають свою популярність. Серед усіх активних карток їхня частка у грудні 2022 року становила 17,1 % (16,3 % у січні 2022 року). Тобто станом на початок 2022 року приблизно кожна шоста активна платіжна картка токенизована.

Завдяки цьому лише сьома частина транзакцій (15,3 % за сумою та 13,5 % за кількістю) у травні-грудні 2022 року була здійснена в торговельній мережі з фізичним зчитуванням даних від носія картки (у травні-січні 2021 року частка таких операцій за кількістю та сумою становила понад 22 %). Решта операцій були безконтактними (за безконтактними картками або за допомогою смартфонів та інших гаджетів). Їх сума за травень-грудень 2022 року становила понад 759 млрд грн (за аналогічний період 2021 року – 495,4 млрд грн).

З наведеного аналізу змін, якими характеризувалося внутрішнє середовище функціонування національної платіжної системи, чітко проглядає їх зв'язок з ключовою ознакою сучасного світу, а саме процесами діджиталізації, тобто проникнення в зазначене функціонування цифрових технологій. Завдяки широкому використанню останніх, що забезпечувало постійний прогрес у сфері обробки та передачі інформації, були створені передумови для трансформації платіжних систем у сфері міжбанківських розрахунків. Тобто зростання глобалізаційних та інтеграційних процесів мало суттєвий вплив не лише на світову економіку загалом, а й на безпосереднє функціонування та розвиток і європейських, і національних платіжних систем.

У зв'язку з цим проблеми розвитку і функціонування електронних платіжних систем стали предметом глибоких досліджень багатьох науковців, таких як: Н. Байдукова, О. Вовчак, К. Пугачевська, Н. Федосенко, Г. Шпаргало. Теоретичні аспекти розвитку платіжних систем знайшли відображення в працях В. Кравця, С. Маталки, В. Міщенко, М. Никонова, Т. Смовженко, Л. Черчик. Проте зазначена тематика залишається досить актуальною і для подальших досліджень, оскільки цілісної наукової точки зору з приводу використання електронних платіжних систем в Україні остаточно не сформовано. Підвищення якості надання фінансових послуг потребує активного пошуку сучасних засобів дистанційного обслуговування з урахуванням вимог сучасних потреб суспільства та практичних надбань світового досвіду.

В умовах поглиблення процесів цифровізації фінансового сектору найбільш динамічного розвитку набув ринок платіжних послуг. Сучасні платіжні системи засновані на використанні електронних платіжних інструментів та являють собою високотехнологічні сервіси, що забезпечують розрахунки і платежі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Крім банків і фінансових установ, такі послуги надають нефінансові організації та фінтех-компанії, на які припадає понад чверті платіжного ринку.

Сьогодні платіжні системи в Україні продовжують розвиватися, проте проблеми трансформації окремих сегментів платіжної системи потребують значно більшої уваги. По-перше, з огляду на зміну орієнтирів й визначеного вектора розвитку національної економіки у напрямку європейської орієнтації. По-друге, з розвитком індустрії технологій та інновацій у фінансовій сфері виникають і нові ризики. Незважаючи на значні наукові здобутки з проблематики забезпечення безризикового функціонування платіжних систем у працях багатьох науковців і практиків, ряд аспектів залишаються відкритими. Тобто пошук прийомів і методів виявлення, уникнення та управління ризиками в платіжних системах продовжує залишатися вкрай актуальним.

У контексті становлення нового сектору фінансової індустрії та перспектив розвитку платіжних систем на основі нових технологій, значний інтерес викликає фінансова діяльність, пов'язана з новими цифровими активами – криптовалютою.

Ретроспективно нова фінансова картина світу зародилася кілька років тому з появою ринків децентралізованих фінансів (DeFi сектор). Поряд з традиційними видами державних валют з'явилися нові «гроші». Крипторинки разом з Bitcoin (BTC) та іншими інструментами стали «фокусом» фінансової цифровізації. Особиста свобода через криптовалютні фонтани її фінансування виявилася доступною для вдалих ентузіастів, але і небезпечна як кураж фінансових спекуляцій. Центробанки світу виявили стурбованість як єдині емісійні центри (непереборену і дотепер). Міжнародні фінансові організації також висловили більш ніж стримані позиції щодо легалізації обігу криптоактивів. Це особливо проявилось у випадку визнання Сальвадором BTC як національної валюти паралельно з долларом США. Виникла дилема, чи можуть децентралізовані валюти мати статус національних? Цей аспект та необхідність модернізації грошового обігу поставили питання про підготовку емісій цифрових національних валют (CBDC – Central Bank Digital Currency).

Варто зазначити, що Україна протягом останніх років входить до лідерів за кількістю обороту криптовалюти. Існують експертні дані, що Україна за один рік заробляє близько 1 млрд грн саме від криптовалютної діяльності, чим пояснюється значимість останньої для формування фінансового простору держави. Звідси зростання практичного інтересу до криптовалюти як з боку держави, так і з боку населення та компаній. Висока швидкість проведення операцій з криптовалютою дає можливість економити витрати часу та робочої сили, підвищити динамічність підприємницької діяльності, що позитивно впливає на економіку країни. Водночас єдиного рішення щодо подальшої стратегії розвитку криптовалюти в світі не існує, хоча у різних країнах криптовалюта дедалі активніше запроваджується в усьому світі. На етапі зростання перебуває ринок криптовалют і в Україні, що актуалізує дослідження процесів функціонування та регулювання криптовалютної діяльності.

У різних словникових та експертних джерелах пояснення сутності криптовалюти уніфікується до того, що криптовалютою вважається цифрова (віртуальна) валюта, що створена і використовується в електронному виді. Одиницею криптовалюти є монета (англ. coin). У літературних джерелах існує досить широкий ряд визначень криптовалюти, що розкривають її основні характеристики (табл. 2.6).

**Розділ II. Роль та інструментарій впливу глобалізації
на соціально-економічний розвиток і формування фінансового простору**

Таблиця 2.6 – Окремі визначення криптовалюти

№ з/п	Джерело	Визначення
1.	Закон України «Про віртуальні активи»	Програмний код – набір символів, цифр та букв, який є об'єктом права власності та може виступати засобом міни, відомості про який вносяться й зберігаються в системі блокчейн як облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних
2.	Національний банк України	Грошовий сурогат, що не має забезпечення реальною вартістю та не може використовуватися фізичними й юридичними особами як засіб платежу
3.	FATF (2015)	Розподіленими, заснованими на математичних принципах пірінговими віртуальними валютами із відкритим вихідним кодом, в яких немає центрального адміністратора та відсутній централізований контроль чи нагляд
4.	Офіційний сайт Bitcoin	Цифрова валюта, що використовує криптографію для забезпечення безпеки і перевірки транзакцій у своїй мережі
5.	European Central Bank 2012	Один із видів нерегульованих цифрових грошей, що створюються та зазвичай контролюються їх розроблявачами, використовуються та приймаються серед членів певного віртуального співтовариства
6.	European Central Bank 2015	Цифровий вид вартості, який випущений не центральним банком, кредитною установою чи установою електронних грошей, що за певних обставин може бути використаний як альтернатива грошам
7.	Бедратенко О. О.	Віртуальна валюта, що захищена криптографією, швидка і надійна система платежів та грошових переказів, що заснована на новітніх технологіях та непідконтрольна жодному уряду

Джерело: узагальнено авторами.

Зазначимо, що в загальному підході криптовалюта – це цифровий актив, призначений для роботи як засіб обміну, який заснований на базі блокчейну. Окремі записи власності монет зберігаються у книзі, яка існує у формі комп'ютеризованої бази даних, при цьому використовуючи потужну криптографію для захисту записів транзакцій, для контролю над створенням додаткових монет і перевірки передачі права власності на монети. Криптовалюта може використовуватися як для спекулятивних, так і для практичних цілей, що спрямовані на розвиток технологій передачі й шифрування даних.

Криптовалюта не існує у фізичній формі як паперові гроші та не видається центральним органом влади. Вони зазвичай використовують децентралізований контроль на противагу централізований цифровій валюті й центральним банківським системам. Коли криптовалюта карбується або створюється до її випуску, чи випускається одним емітентом, вона вважається централізованою. У процесі реалізації із децентралізованим контролем кожна криптовалюта працює за допомогою технології розподіленої книги, блокчейну, що слугує базою даних публічних фінансових операцій.

Відомо, що ще 1983 року американський криптограф Девід Чаум задумав анонімні криптографічні електронні гроші, що мали назву *ecash*. Згодом 1995 року він запровадив це за допомогою *Digicash*, ранньої форми криптографічних електронних платежів, що вимагала користувацького програмного забезпечення для зняття банкнот із банку і призначення конкретних зашифрованих ключів, перш ніж їх можна буде відправити одержувачу, що дозволило цифровій валюті не простежуватися банком-емітентом, урядом чи будь-якою третьою стороною²⁶⁹. Загалом вважається, що роком народження криптовалюти є 2009 рік, коли почала функціонувати мережа такої криптовалюти, як біткоїн – інноваційний платіжний засіб, який став зручним, незалежним від зовнішнього регулювання та простим у використанні, а також захищеним, що необхідно було для уникнення шахрайства.

Саме біткоїн є найпопулярнішою криптовалютою в світі, який спочатку розробляли для уникнення сплати податків та відмивання грошей. Основні характеристики біткоїну:

- децентралізований характер, який означає, що біткоїн не регулюється жодним банком чи державним суб'єктом, тобто всі учасники мережі абсолютно рівні незалежно від національності чи інших ознак;
- анонімність – всі учасники не розкривають власну особистість, а для транзакцій використовується адреса без розкриття інших даних;
- незворотність – операції не можна скасувати, зупинити чи заблокувати;
- безпека – зламати гаманець Bitcoin неможливо, тому що усі дані зберігаються у спеціальному файлі, доступ до якого є лише у користувача;

²⁶⁹ Павленко Т. В. Регулювання криптовалют: досвід Європейського Союзу. 2021. URL : <http://www.market-infr.od.ua/ukr/52.pdf>

– прямий характер операцій – усі транзакції відбуваються без участі третьої особи, саме тому операцію біткін не може відстежити ніхто, крім її учасників.

Криптовалюта є формою електронних грошей, а не самостійним платіжним засобом. «Статус» форми електронних грошей (а не самостійної валюти) підтверджується «незалежністю» криптовалюти від емісійної політики центробанків та інструментарною «непідпорядкованістю» центробанку як єдиного емісійного центру. Термін «криптовалюта» більшою мірою є продуктом зручності синтаксису²⁷⁰.

Хоча ключовою рисою криптовалюти є її децентралізація, яка впливає на обмеження їхнього регулювання з боку державних органів влади, проте більшість країн, які прагнуть розвинути криптовалютну діяльність на внутрішньому фінансовому ринку, намагаються врегулювати їхнє існування і на нормативно-правовому рівні.

Упродовж останніх років в Україні прискорилося тенденція кількості фінансових установ включати криптовалюти до власних портфелів, що може сприяти Україні зайняти гідне місце світового хабу технологій та одержати додатковий канал зміцнення власного фінансового простору.

Поштовхом до розвитку криптовалюти було розроблення проєкту закону про віртуальні активи в Україні, за яким криптовалюту визначали віртуальним активом, який мав лише описовий характер, водночас не пропонуючи ніяких механізмів для вирішення основних питань.

2014 року Національний банк України зробив заяву щодо правового режиму біткоїнів в Україні, у якій було вказано, що використання біткоїнів пов'язано з підвищеними ризиками через анонімність та децентралізованість операцій. Тобто, за трактуванням НБУ, біткоїн – це грошовий сурогат, що не може використовуватися фізичними й юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам чинного законодавства.

2021 року Верховна Рада України легалізувала віртуальні активи, що дозволило власникам віртуальних активів легально обмінювати та їх декларувати. Також закон мав дозволити іноземним криптофірмам реєструвати блокчейн-бізнес в Україні.

²⁷⁰ Корнєєв В. В., Чеберяко О. В. Криптовалюти: ера і сфера фінансових інновацій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1 (196). С. 40–46. URL : http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2018/04/196_40-46.pdf

15 березня 2022 року Закон України «Про віртуальні активи» був підписаний Президентом України. Згідно з цим Законом віртуальний актив – це нематеріальне благо, яке є об’єктом цивільних прав, має вартість і виражене сукупністю даних у електронній формі.

Водночас, аналізуючи положення цього Закону, звертається увага на виникнення ряду питань і невизначеності щодо розуміння сутності віртуального активу. Зокрема, йдеться про тотожність віртуального активу криптовалюти та як саме віртуальний актив співвідноситься з електронними грошима. Адже, відповідно до ст. 2 Закону, його дія не розповсюджується на правовідносини, пов’язані з обігом електронних грошей і цінних паперів.

Щодо тотожності віртуального активу і криптовалюти, зазначають таке. Враховуючи, що чинне вітчизняне законодавство не містить визначення криптовалюти, представники фінансового сектору вважають, що криптовалюта є підвидом електронних грошей. За такої точки зору цей Закон криптовалют не стосується. Якщо аналізувати поняття віртуального активу і його ознаки, криптовалюта під це визначення не підпадає. Наприклад, таким ознакам також підходять цифрові токени, ігрові скіни чи NFT, який найкраще підходить та є сертифікатом, що закріплює право володіння за особою будь-яким цифровим об’єктом мистецтва.

Отже, зазначені поняття не тотожні. Криптовалюта є засобом платежу, що, по суті, є її найважливішою ознакою, тоді як віртуальний актив не може бути використаний для розрахунку за товар або надання послуг; він не є засобом платежу на території України. За усієї важливості ухвалення зазначеного Закону його підпис на практиці не означає набуття ним чинності, тому що він прив’язаний до моменту набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій із віртуальними активами.

З позиції вирішення питання масштабного поширення в Україні криптовалюти доцільно розглянути країни, у яких криптовалюта може використовуватися вільно чи обмежено або навіть заборонена (табл. 2.7).

**Розділ II. Роль та інструментарій впливу глобалізації
на соціально-економічний розвиток і формування фінансового простору**

Таблиця 2.7 – Розподіл країн світу за правовим статусом криптовалют

№ з/п	Правовий статус	Країни світу	Особливості функціонування
1.	Вільне використання	Швейцарія та Японія	Офіційно прирівняні до іноземних валют, всі бажаючі можуть використати можливість прийняти у розрахунок чи розрахуватися криптовалютою, проте вони не є законним засобом платежу
2.	Обмежено	Аргентина, Канада, Бразилія, Венесуела, ОАЕ, Ізраїль, Саудівська Аравія, Південна Корея, Сінгапур, Філіппіни, Таїланд, Чехія, Австрія, Німеччина, Естонія, Швеція, Норвегія та США	Відносяться до криптовалюти із побоюванням. Але вже ці країни шукають компроміс щодо її використання
3.	Заборонено	Марокко, Алжир, Єгипет, Нігерія, Еквадор, Індія, Мексика, Болівія, Сінгапур, Колумбія, Китай, Великобританія, Нігерія	Операції заборонені на державному рівні. Також у деяких країнах накладаються санкції у вигляді штрафів або позбавлення волі

Джерело: ²⁷¹.

Перестороги, за якими окремі країни обмежують обіг чи забороняють криптовалюту, полягають у наявності різних ризиків. Наприклад, щодо руйнації банківської чи державної монополії на емісію грошових активів.

Загалом правове регулювання ринку криптовалют відрізняється певною специфікою, що пов'язана з природою їх походження, зокрема з неможливістю контролювати емісію та вплинути на правила розрахунків у системі. Тому для України важливо зосередити основну увагу на регулюванні професійної діяльності, що пов'язана з криптовалютами, а саме: бірж, інвестиційних фондів та обмінних пунктів.

Упродовж останніх десяти років ринок криптовалют в Україні фактично працює без регулювання з боку держави. Водночас саме якісне регулювання здатне принести великі надходження до державного

²⁷¹ Павленко Т. В. Регулювання криптовалют: досвід Європейського Союзу. 2021. URL : <http://www.market-infr.od.ua/ukr/52.pdf>

бюджету, зміцнивши фінансовий простір держави. Крім того, регулювання криптовалютної діяльності важливе не лише для держави, але й для самих учасників, оскільки законодавчо визначений правовий статус віртуальних активів – це юридичний захист для інвесторів.

Майданчиком, на якому здійснюється торгівля та обмін однієї цифрової валюти на іншу або на різні світові валюти, включаючи долари, євро та юані²⁷², є криптовалютна біржа. Це бізнес, що дозволяє клієнтам торгувати криптовалютами чи цифровими валютами на інші активи, такі як звичайні фіатні гроші чи інші цифрові валюти. Такі біржі можуть приймати платежі за допомогою кредитних карток, банківські перекази чи інші форми оплати в обмін на цифрові валюти чи криптовалюти.

Криптовалютна біржа може бути маркет-мейкером, що приймає спреди bid-ask як комісію за транзакцію за послугу чи як відповідну платформу, просто стягує комісію. Певні брокерські компанії, що фокусуються на інших активах, такі як Robinhood і eToro, дають можливість користувачам купувати, проте не виводити криптовалюту на гаманці криптовалют.

На сьогодні українське населення є одним із найбільш активних користувачів криптовалют у світі. Найрізноманітніші сфери вітчизняного бізнесу надають послуги чи реалізують товари за криптогроші, а фізичні особи продають і купують за криптовалюту майно – як нерухомість, так і авто. В Україні діє ряд криптобірж, онлайн-сервісів та криптобанкоматів.

Криптовалютна діяльність щільно увійшла до фінансової реальності України, а різні дані свідчать, що більша частина населення як мінімум знає про криптовалюту, а 15 % – є її власниками. Відповідно до BRDO в 2021 році Україна опинилася в десятці країн-лідерів за кількістю власників криптовалют, щоденні обсяги торгів криптовалютою із використанням гривні становили 1,9 млн дол. США.

Упродовж 2020–2021 років компаніями із українським походженням було створено 25 криптовалют, а обсяг залучених коштів через ICO дорівнював понад 99 млн доларів. За оцінками експертів, в Україні розмір сегмента майнінгу криптовалют перевищував

²⁷² Лук'янчук Р. В. Кращі практики правового забезпечення обігу криптовалют: сучасний досвід Австралії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція, 53. URL : <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/juspradenc53/30.pdf>

100 млн дол. США на рік. Kantar TNS Ukraine стверджує, що 2021 року криптовалютою володіють 15 % українців у віці від 18 до 55 років. Також Україна є світовим лідером з прийняття криптовалюти населенням згідно з індексом Global Cryptocurrency Adoption Index.

Відповідно до інформації Міністерства цифрової трансформації українська частка блокчейн-розробників є однією з найбільших у світі, входить у топ-3, а рівень розвитку безготівкових платежів входить у світовий рейтинг топ-5. Це свідчить про високий рівень цифровізації українського суспільства. В Україні технології, що покладені в основу криптовалютних платіжних систем, дають право здійснювати платежі там, де є доступ до інтернету і в будь-який час. Середня тривалість підтвердження трансакції біткоіна – 8 хвилин, а за пікових навантажень – 25 хвилин. Комісія за переказ біткоінів – до 60 дол. США, незалежно від суми трансакції²⁷³.

В Україні інвестувати в біткоін можна також за допомогою сервісів криптобірж, які фактично є аналогом класичних фондових бірж. Вказані платформи є найкращим рішенням у випадках, коли йдеться про професійний трейдинг цифровими активами. Подібна спрямованість вказаних майданчиків і зумовлює основні переваги криптовалютних бірж, а саме: 1) широкий торговельний функціонал; 2) високий рівень надійності; 3) серйозність платформи. До недоліків біржі відносять такі, як: 1) висока комісія; 2) складність роботи; 3) низький рівень безпеки.

У цілому в Україні ринок криптовалют динамічно розвивається, збільшується зацікавленість та обізнаність індивідуальних та інституційних інвесторів, посилюється прозорість емітентів та посередників. Загалом це й надалі сприятиме поглибленню ринку, зменшенню маніпулятивності та чутливості криптовалют до ситуативних чинників і новин. Капіталізація вітчизняного ринку криптовалюти впродовж останніх років збільшується у геометричній прогресії, що пов'язано з низкою чинників. Криптовалюта є перспективним способом заробітку для українців, будучи ідеальним інструментом для накопичення, фінансування та інвестування. За 13 років існування біткоін виступав не просто захистом від інфляції, однак випередив усі акції з індексу S&P500.

Дані про щоденний обіг криптовалюти, а також те, що 2021 року Україна увійшли до топ-10 країн із найбільшим заробітком саме на Bitcoin, означають, що населення України вміє працювати з

²⁷³ Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації України. 2022. URL : <https://thedigital.gov.ua/>

криптовалютою, знає, як заробляти. Але це все здійснюється в «сірій зоні», адже криптовалюта офіційно не дозволена, проте і не заборонена. Остаточно легалізувати криптовалюту в Україні має вищезгаданий Закон України «Про віртуальні активи». Органами-регуляторами буде Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку і Національний банк України для віртуальних активів.

В Україні біткоїн завжди вважався привабливим інструментом для довгострокових інвестицій. У сучасних умовах, коли складно передбачити майбутнє національної валюти, вкладення в цифрові активи є ще більш важливими. Біткоїн є перспективним інструментом для холдингу грошей і актуальним способом для управління заощадженнями. Все більше вітчизняних сервісів працюють із криптою, а інтеграція цифрових активів у всі галузі життя є вражаючою. Відтак чітко простежується значимість та вплив зазначеного інструменту на формування фінансового простору України.

В умовах режиму воєнного стану актуальність потреб залучення додаткових інвестиційних ресурсів та розширення ринку фінансових послуг для економіки суттєво посилилася. Тому впорядкування процесів обігу віртуальних активів і регулювання їх на державному рівні надасть можливість забезпечити дешевший, не такий обтяжливий та інклюзивний спосіб фінансування відбудови й розвитку реального сектору економіки за допомогою обмеження кількості посередників.

Як зазначалося вище, впровадження фінансових технологій, крім значних переваг, містить також і певні ризики. На сучасному етапі розвитку криптовалют віртуальні валюти не становлять загрозу фінансовій стабільності, зважаючи на їх обмежений зв'язок із реальною економікою, низькі обсяги торгів та відсутність широкого визнання користувачів. Разом з тим розвиток діяльності криптовалют має ретельно контролюватися, адже ситуація може значно змінитися у майбутньому.

З позиції впливу віртуальних валют на фінансову стабільність країни варто зазначити, що користувачі віртуальних валют стикаються з певними ризиками, що пов'язані із віртуальними платіжними системами. Йдеться, зокрема, про такі ризики²⁷⁴:

1) кредитний ризик – не має гарантії, що розрахункова установа буде в змозі повністю виконати власні фінансові зобов'язання через певний час у майбутньому;

²⁷⁴ Що таке криптовалюта bitcoin і навіщо вона потрібна. Guland. URL : <https://guland.com.ua/shcho-take-bitkoin.htm>

Розділ II. Роль та інструментарій впливу глобалізації на соціально-економічний розвиток і формування фінансового простору

2) ризик ліквідності – не завжди розрахункова установа може задовольнити будь-які зобов'язання, що вона зробила для забезпечення ліквідності;

3) операційний ризик – учасники віртуальних платіжних систем мають мати рахунки в емітента, тому вони залежать від надійності, оперативності й безперервності його бізнес-процесів;

4) правовий ризик - безліч правових невизначеностей щодо віртуальних валют: це відсутність належної правової бази, що істотно посилює усі інші ризики.

Сучасні економічні дослідження виділяють низку недоліків використання криптовалют²⁷⁵:

1) можливість відстежування фінансових операцій звичайних громадян;

2) інструмент для злочинців для відмивання грошей та незаконних покупок;

3) дорогі витрати на енергію у поєднанні із непередбачуваністю майнінгу сконцентрували видобуток серед великих компаній, чиї доходи становлять мільярди доларів;

4) біржі та гаманці можуть бути зламані;

5) криптовалюти, що торгуються на публічних ринках, страждають від волатильності цін, тобто криптовалюта є просто спекулятивною бульбашкою.

На сьогодні в Україні гостро стоїть питання оподаткування криптовалют. З одного боку, податок на криптовалюту має право на існування, проте з іншого – проблемою залишається невизначеність його ставки. Існує можливість встановлення ставки на рівні 20 % на користь держави за діяльність із криптовалютою, проте за таких умов існує небезпека зниження кількості його користувачів. Введення чіткого й прозорого механізму, що регулюватиме цей аспект, є одним із найважливіших питань.

Загалом для ефективного вирішення проблематики криптовалютної діяльності значний інтерес являє собою порівняння її сильних та слабких сторін. Зокрема, до сильних сторін відносять децентралізацію, відкриту інформацію, малу вартість транзакцій, малі витрати на обслуговування, легкість доступу для користувачів та високий рівень

²⁷⁵ Що таке Bitcoin? (2020). *BINANCE ACADEMY*, 24.02.2020. URL : <https://academy.binance.com/uk/articles/what-is-bitcoin>

захисту. Серед слабких сторін криптовалютної діяльності виділяють: незабезпечені вартість, анонімність, низьку продуктивність, залежність від вартості електроенергії, відсутність регулювання та високу волатильність курсу²⁷⁶.

Не менший інтерес мають і переваги, що характерні блокчейну як перспективній та інноваційній технології та шляхи їх втілення. Йдеться про:

1) прозорість: щоб підвищити прозорість, намагаються запровадити більше правил і норм. Блокчейн складається із ланок, що відповідають за здійснення транзакцій та їхню перевірку. Не кожна ланка бере участь у методі консенсусу, проте вони вільні вибирати, чи хочуть вони брати участь у процесі перевірки. З метою забезпечення перевірки методом децентралізації застосовується метод консенсусу. Після перевірки кожен вузол зберігає копію записів транзакцій і у такий спосіб блокчейн забезпечує прозорість;

2) посилена безпека: всі операції, що будь-коли реєструються, мають бути узгоджені відповідно до методу консенсусу. А кожна транзакція зашифрована та має правильне посилання на стару транзакцію методом хешування. Також безпека підвищується завдяки тому, що кожен вузол має копію транзакцій, будь-коли виконаних у мережі. Тобто якщо зловмисник захоче внести зміни у транзакцію, він не зможе цього зробити, тому що інші вузли відхилять його запит на запис транзакцій у мережу;

3) зниження витрат: використовуючи блокчейн, установи можуть зменшити багато витрат, пов'язаних зі сторонніми постачальниками. Оскільки блокчейн не має централізованого гравця, немає потреби платити за будь-які витрати постачальника. Крім того, необхідно менше взаємодії, коли справа доходить до перевірки транзакції, яке ще більше усуває необхідність витрачати гроші чи час на виконання основних речей;

4) легкість відстежування: саме завдяки блокчейну компанії можуть зосередитися на формуванні ланцюга поставок. Ланцюг поставок стає прозорішим, аніж будь-коли. Це дає можливість кожній стороні відстежувати товари і гарантувати, що вони не замінюються чи не зловживаються в процесі ланцюга поставок. Також установи можуть максимально використати можливість відстеження блокчейну, впроваджуючи його всередині;

²⁷⁶ Що таке Bitcoin? (2020). *BINANCE ACADEMY*, 24.02.2020. URL : <https://academy.binance.com/uk/articles/what-is-bitcoi>.

Розділ II. Роль та інструментарій впливу глобалізації на соціально-економічний розвиток і формування фінансового простору

5) покращена швидкість та висока ефективність: вирішує трудомісткий процес та автоматизує його, щоб максимізувати ефективність. Також усуває людські помилки за допомогою автоматизації. Саме цифровий реєстр робить усе це можливим, забезпечуючи єдине місце для зберігання транзакцій, упорядкування й автоматизації процесів.

В Україні на розвиток криптовалюти й блокчейну суттєво впливає політика держави. До кінця 2021 року криптовалютний ринок в Україні розвивався хаотично, що дозволяло використовувати його потенціал також безконтрольно. Проте події лютого 2022 року дали вагомий поштовх так званій легалізації криптовалюти, створенню «білого ринку» та переходу держави на бік інноваційної технології. Тобто на сьогодні криптовалюта є стабільним збільшенням обсягів інвестицій, капіталізації та загалом інтересу до цієї сфери. З метою збалансування переваг і недоліків функціонування криптовалютних ринків та бірж в Україні вони представлені в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 – Переваги та недоліки функціонування криптовалютних ринків та бірж в Україні

№ з/п	Переваги	Недоліки
1.	Відкритий код	Відсутність гарантій збереження електронних гаманців
2.	Безмежні можливості транзакції	Небезпека втрати ключа
3.	Відсутність інфляції	Нестабільність курсу
4.	Анонімність користування	Залежність курсу від попиту
5.	Децентралізація	Можливі негативні дії з боку держави, регуляторів
6.	Без комісії	Втручання хакерів
7.	Рівні умови використання між користувачами	Проблематичність повернення, якщо був помилковий переказ валюти
8.	Незалежність від економіки держав і захищеність даних від зовнішніх загроз	Недовіра користувачів

Джерело: ²⁷⁷.

²⁷⁷ Що таке криптовалюта? Володимирець City, 19.03.2022. URL : <https://volodymyrets.city/articles/199818/scho-take-kriptovalyut>

До основних проблемних питань, які важливо вирішити на сучасному етапі розвитку з метою впорядкування обігу криптовалюти в Україні відносять такі²⁷⁸:

1) класифікація й аналіз криптовалютних активів відповідно до міжнародних та європейських нормативно-правових актів і стандартів відповідно до їхньої основної характеристики й економічних цілей;

2) визначення характеристик віртуальних активів, які регулюються положеннями Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»;

3) адаптація розділеної та децентралізованої книги трансакцій до технології блокчейн, онлайн-ових однорангових або користувальницьких платформ у платіжній інфраструктурі відповідно до законодавства Європейського Союзу;

4) встановлення вимог щодо установ відповідно до проведення оцінки ризиків з питань фінансового моніторингу на основі ризик-орієнтованого підходу до запровадження нових технологій та практик;

5) запровадження суб'єктами первинного фінансового моніторингу аналізу видів діяльності з віртуальними активами.

Для вирішення вищевказаних проблем у сфері впорядкування обігу віртуальних активів в Україні вважається необхідним вжити ряд таких заходів:

1) створення робочої групи щодо розроблення та приведення у відповідність до нормативно-правової бази, що необхідна для повноцінної реалізації Закону України «Про віртуальні активи», водночас залучати до роботи компетентні органи: Міністерство фінансів України, Національний банк України, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації України та інші органи влади;

2) внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» відповідно до Закону України «Про віртуальні активи», де визначено неможливість використання віртуальних активів як засобу платежу та предмета обміну на майно на території України;

²⁷⁸ Концепція державного регулювання операцій з криптовалютами. URL : <https://www.nssmc.gov.ua/wpcontent/uploads/conceptcrypto.pdf>

3) забезпечення імплементації міжнародних стандартів щодо розробки фінансових заходів боротьби із відмиванням грошей;

4) внесення змін до Податкового та Цивільного кодексів України в розрізі особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами, яке необхідне для повноцінного запуску ринку віртуальних послуг в Україні.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що на сьогодні криптовалюти являють собою нову децентралізовану парадигму грошей у світі. Вони спрощують переказ грошових коштів безпосередньо між двома сторонами, без потреби у довіреній третій стороні, як банк або компанія, що займається кредитними картками. Також криптовалюта не потребує сторонніх посередників, перекази криптовалюти між двома сторонами, що здійснюють транзакцію, відбуваються швидше, ніж стандартні грошові перекази. Інвестиції в криптовалюту, як показує аналіз, приносять значні прибутки.

Однак у світлі наслідків, які криптовалюти можуть мати для стабільності й ефективності фінансової системи, вони потребують постійного моніторингу. Важливими прогалинами все ще залишаються ризики фінансових установ до криптоактивів, взаємозв'язки із регульованими фінансовими секторами й платіжні операції, що включають використання багаторівневих протоколів. На сьогодні проблеми у вимірюванні феномену криптовалюти різноманітні та стосуються як даних в мережі, так й поза нею. Не можливо отримати публічні дані про сегменти ринку криптоактивів, що залишаються поза увагою держави, а деякі неліквідні торгові платформи можуть постраждати від миттєвої торгівлі. Більше того, нові та несподівані потреби у даних можуть виникнути із подальшим прогресом у криптоактивах і пов'язаними із ними інноваціями.

Звідси особливий інтерес являють собою принципи регулювання діяльності криптовалютних ринків та бірж, що враховуються у світі, а саме²⁷⁹:

1) конструктивне залучення: всесвіт криптоактивів асоціюється із шахрайством і надмірним розгулом;

²⁷⁹ Павленко Т. В. Регулювання криптовалют: досвід Європейського Союзу. 2021. URL : <http://www.market-infr.od.ua/ukr/52.pdf>

2) класифікація: криптоактиви є функціонально класифіковані на криптовалюти, криптоваучери, криптовалютні папери й схеми криптоколективного інвестування. Класифікація криптоактивів залишається спірною, а мова, яка позначає криптоактиви, є неточною. Наприклад, CFTC вважає криптоактиви товарами, а МВФ – нефінансовим активом, BaFin позначає біткойни – розрахункова одиниця;

3) захист споживачів та інвесторів: він включає загальні принципи доброчесності, фінансової обачності, упорядкованої поведінки на ринку, прозорості, захисту активів клієнтів й уникнення конфлікту інтересів;

4) криптографія й технології: регулювання повинне ґрунтуватися суворо на функціях криптоактивів, а не керуватися базовою технологією;

5) постійність: регулювання криптоактивів і пов'язаної з ними діяльності має бути прозорим, стабільним і передбачуваним.

Важливість втілення цих принципів очевидна, проте Україні варто сформулювати власний підхід щодо правового регулювання аналогів цифрових грошей, надавши їм особливого статусу, проте важливо, щоб це не суперечило іншим нормативно-правовим актам.

Підсумовуючи, зазначимо, що застосування помірних адміністративних й активних економічних методів державного регулювання створить умови щодо швидкого зростання не лише цієї складової фінансового сектору економіки, але й платіжної системи в цілому, що позитивно позначиться на розбудові даної системи та її внеску у зміцнення фінансового простору держави.

З метою більш детального розкриття шляхів розвитку платіжної системи та на цій основі зміцнення фінансового простору під впливом глобалізаційних трендів детальніше зупинимось на функціонуванні цифрових валют у системі інструментарію фінансових ринків.